

Sňatky československých občanů s cizinci v komunistickém Československu

Libor Svoboda

DOI: 10.62800/NR.2026.3.01

Marriages of Czechoslovak Citizens to Foreign Nationals in Communist Czechoslovakia

The study examines marriages to foreign nationals in Czechoslovakia during the period from the communist takeover in 1948 to 1989. Marriages to foreign nationals represented one of the legal ways of leaving the country and travelling abroad freely and without obstruction, which is why the regime sought to keep them under control. Marriages regarded as speculative and fictitious were perceived as a particular problem. Marriages to foreign nationals from Western countries continued to take place routinely until 1989, but the attitude of the Czechoslovak authorities towards them changed over the period 1948–1989. Periods of greater “liberalisation” alternated with periods of increased pressure. The basic nature of this approach, however, remained unchanged, and marriages to foreign nationals from the West were consistently regarded as suspicious and undesirable. The reasons were ideological, as well as socioeconomic (the departure of young, qualified people of working age, etc.) and security-related (concerns about espionage, etc.).

Key words: marriages to foreign nationals, Czechoslovakia 1948–1989, emigration, state control, security policy, normalisation

Contact: Mgr. Libor Svoboda, Ph.D., Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno, e-mail: svobik@phil.muni.cz; ORCID: 0009-0008-9259-9212

Jak citovat / How to cite: Svoboda, Libor. 2026. Sňatky československých občanů s cizinci v komunistickém Československu. *Národopisná revue* 36 (3): 163–176. <https://doi.org/10.62800/NR.2026.3.01>

Sňatky mezi občany různých států nebyly a ani dnes nejsou v našem kulturním okruhu žádnou výjimkou. Církev vždy zajímalo především to, zda snoubenci splňují konfesijní požadavky, zatímco státní, zemská či etnická příslušnost ji většinou nezajímala. S nástupem moderního státu sice nastaly určité komplikace spočívající ve splnění menších či větších byrokratických povinností, po jejich vykonání však stát a především církev těmto sňatkům zpravidla nebránila. Situace v každém státě byla samozřejmě jiná, jistá omezení (např. konfesijní, preferování sňatků v rámci určitých skupin či etnik) existovala vždy, některým státům např. vadil odliv mladého práceschopného obyvatelstva, další to vnímali naopak jako formu nepohodlné migrace. Motivace k uzavírání těchto sňatků byla a je různorodá: citová, majetková a ekonomická, snaha zlepšit životní podmínky či žít v jiné zemi, vyhnout se politické perzekuci, diskriminaci či národnostnímu tlaku aj.

Ve 20. století sehrály v tomto případě důležitou roli ideologie. K extrémním omezením sňatků z rasových a etnických důvodů docházelo ve 30. a 40. letech v nacistickém Německu a v zemích, které okupovalo nebo které byly pod jeho mocenským vlivem, což se samozřejmě dotklo i uzavírání sňatků s cizinci. Extrémní přístup vůči sňatkům s cizinci zaujal stalinistický SSSR, který tyto sňatky rovnou zakázal. Po druhé světové válce pak restriktivní opatření vůči sňatkům s cizinci přejímaly i státy, které se postupně dostaly do sovětské sféry vlivu a svůj právní systém přetvářely podle sovětského vzoru.

Cílem studie je zjistit, jak Československo k těmto sňatkům přistupovalo od roku 1948, kdy se definitivně stalo součástí sovětského bloku, až do pádu komunistického režimu v roce 1989. Hlavní otázky studie jsou následující: Jaké postoje stát k těmto sňatkům zaujímal z ideologického, politického, bezpečnostního a ekonomického

hlediska? Jak se tyto postoje proměňovaly v závislosti na politickém vývoji v daném období?

Literatura a prameny

Problematickou sňatků s cizinci v letech 1948–1989 se překvapivě až dosud žádný etnolog či historik komplexně nezabýval. K dispozici máme pouze tři práce, jejichž autoři se tomuto tématu věnují spíše okrajově a jako součásti širší problematiky. Ve své diplomové práci zaměřené na pobyt cizinců ze západních zemí v Československu v době normalizace se tématu stručně věnovala Tereza Mašková. Pojednávala ho spíše okrajově a kromě rozhovorů s narátory pracovala jen s jedním dokumentem z Archivu bezpečnostních složek (ABS) (Mašková 2013: 46–48). Tématu se ve své rigorózní práci, obhájené v roce 2019 na právnické fakultě Západočeské univerzity, dotkl i Petr Papež (Papež 2019: 62–63, 82–83). Třetí prací je kniha Ondřeje Klípy pojednávající o polských ženách v československém průmyslu. Tak jako v případě Maškové je i Klípa zaměřen na období normalizace a druhé poloviny 80. let. Klípa se sňatky Polek s československými občany zabývá systematicky a ve své knize jim věnuje relativně dost prostoru (Klípa 2021: 94–102).

Bohužel nemáme, opět až na výjimky, ani dostatek osobních svědectví těch, kteří do takových svazků vstoupili nebo se v případě manželství domluvených podíleli na jejich organizaci. Vzhledem k absenci relevantní literatury bylo tedy při psaní této práce nutné primárně vycházet ze studia archivních pramenů uložených v ABS, v Národním archivu (NA) a v Archivu poslanecké sněmovny (APS). V případě ABS se jedná o materiály vzniklé činností bezpečnostních složek, v případě NA o archiválie uložené ve fondech ministra vnitra (MV), které vznikly jako výsledek jeho civilně-správní agendy, a ve fondech ÚV KSČ a Úřadu předsednictva vlády (ÚPV). Dokumenty uložené v APS se týkají legislativních procesů konkrétních zákonných norem. Jedná se o tisky vládních návrhů zákonů i s důvodovými zprávami a zápisy z jednání Ústavněprávních a zdravotních výborů.

Československo do roku 1950

Na území dnešní České republiky byly tyto sňatky uzavírány již před rokem 1918. Tzv. první ani tzv. třetí republika nečinily v tomto směru žádné překážky a nedělaly rozdíl mezi manželstvím uzavřeným mezi občany Československa a manželstvím uzavřeným s cizím státním příslušníkem. První komplikace a omezení přišly až

v období protektorátu v letech 1939–1945, kdy v platnost vstoupily rasové zákony a nařízení týkající se zejména osob židovského a romského původu. Ty musely respektovat i občané protektorátu, kteří v případě žádosti o uzavření manželství měli povinnost doložit svůj rodový původ. Obyvatele protektorátu německé národnosti, kteří byli říšskými občany, se museli řídit zákonem, který určoval, s příslušníky jakých národů směli Němci uzavřít sňatek (Štach 2021: 61–65).

Po únoru 1948 byla provedena reforma celého právního řádu, který měl odpovídat novému politickému směřování Československa. Stát měl právo zasahovat do všech odvětví ve prospěch celku. Změnami prošlo i rodinné a manželské právo. Vzorem byl sovětský Kodex zákonů o manželství, rodině a opatrovnictví z roku 1926 a legislativa dalších zemí sovětského bloku (Bláhová 2014: 11–13; Štach 2021: 66–67).

Státní aparát postupně dostával pod svou kontrolu celou sňatkovou agendu. Zásadní změnu přinesl zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, ze dne 7. prosince 1949, který sňatkovou agendu převedl od církvi a náboženských obcí pod stát. Manželství mohlo být uzavřeno pouze před příslušným národním výborem (NV), jinak se na ně pohlíželo, jako by nikdy nevzniklo. Vedle civilního sňatku sice bylo možné podstoupit i církevní obřad, ten však neměl žádné právní účinky (Bláhová 2014: 120, 126–130; Štach 2021: 68–69).¹

Veškeré náležitosti, jako bylo ověřování způsobilosti uzavřít sňatek, udělování dispenzí (zproštění povinnosti předložit potvrzení o způsobilosti), povolování, evidence, matriky apod., převzaly NV. Potvrzení o způsobilosti uzavřít sňatek a právo udělovat dispense měly okresní národní výbory (ONV) (Papež 2019: 62). Žádosti o udělování dispenzí cizím státním příslušníkům byly před únorem 1948 i po něm vcelku běžnou záležitostí. Dispense od předložení rodného listu, šestitýdenního pobytu a ode všech ohlášek apod. byly u cizinců obvyklé. Při žádostech o uzavření sňatku jim často chyběly křestní či dvorské listy a další dokumenty, které byly k povolení svatby vyžadovány.²

Léta 1948–1950

Ve vyhrocené politické atmosféře prvních poúnorových let, vyznačující se masivní komunistickou a prosovětskou propagandou, hledáním a trestáním všudypřítomných nepřátel, škůdců a špiónů, která postupem času přerostla v otevřenou paranoii s tragickými důsledky,

byl každý cizinec ze západních zemí podezřelý a styky s ním mohly mít pro československé občany neblahé dopady. Za této situace se ze sňatků s cizinci pocházejícími ze zemí nepřátelského tábora, oficiálně označovaných jako kapitalistické, stala regulérní politická a bezpečnostní záležitost „vyžadující“ ostražitost, soustředěný zájem a dohled Státní bezpečnosti (StB). Akt, který byl do té doby čistě soukromou záležitostí dvou lidí, případně jejich rodin, se z moci úřední proměnil ve státněbezpečnostní problém.

S tím, jak komunisté upevňovali svoji moc a represe se začaly dotýkat stále širšího okruhu osob a sociálních skupin, se počty sňatků s cizinci ze Západu začaly zvyšovat. Komu se nechtělo žít v zemi ovládané komunisty a z nějakého důvodu nemohl nebo nechtěl odejít do zahraničí legálně nebo přejít ilegálně přes tzv. zelenou hranici, což s sebou neslo vysokou míru rizika, byl sňatek s občanem cizího státu v podstatě pohodlnou a relativně jednoduchou možností, jak legálně vycestovat za hranice.

Na tomto místě je třeba uvést, že ani v dobách nejtužšího stalinistického režimu na konci 40. a v první polovině 50. let, tím méně pak v pozdějších obdobích, nemůžeme tvrdit, že všechny svazky uzavřené s cizinci ze Západu byly účelové a cílem všech bylo legálně vycestovat do zahraničí. Stejně tak nelze tvrdit, že všichni novomanželé měli v úmyslu odejít na Západ. Případů, kdy takovýto novomanželský pár zůstal v komunistickém Československu, pravděpodobně nebylo tolik jako těch, co odešly; nicméně existovaly. StB je, jako všechny cizince, systematicky sledovala a prověřovala (Mašková 2013: 48). Mezi těmi nejznámějšími lze uvést například amerického animátora Gena Deitsche, jenž žil v Československu od počátku 60. let minulého století až do své smrti (Deitsch 2018), nebo kanadského překladatele, spisovatele a hudebníka Paula Roberta Wilsona, vyhoštěného z politických důvodů v roce 1977.

Ve srovnání s pozdějším obdobím bylo uzavření manželství s občanem či občankou některého západního státu v letech 1948 a 1949 relativně jednoduchou záležitostí. Stále ještě platily zákony z předúnorového období a žádná oficiální omezení na uzavírání manželství s cizími státními příslušníky u nás ani v cizině dosud neplatila. Podmínky zůstaly stejné a vyřizování žádostí probíhalo ještě po nějaký čas tak jako v předchozích letech.

Způsoby, jak vstoupit do manželství s cizincem, byly v zásadě po celou dobu existence komunistického režimu stejné nebo podobné. Jejich největší výhodou

bylo, že pokud se někdo přímo nepřiznal nebo se nepodřekl, právě pohnutky sňatku se prakticky vůbec nedaly dokázat. Většina aktérů o okolnostech takto uzavřených manželství však z dobrých důvodů mluvila jen málo. Většinou se tyto sňatky týkaly žen, muži byli po celou dobu ve výrazné menšině.

Sňatky se většinou domlouvaly prostřednictvím známých, později se ochotní ženiši, ale i nevěsty sháněli také přes inzerát (viz výše). Nelze ani vyloučit, že se v některých případech za tyto sňatky platilo. Část sňatků se konala na československém území a před československými úřady, které tyto svazky od 50. let oficiálně označovaly jako fiktivní nebo spekulativní, a po celou dobu existence komunistického režimu se s nimi snažily, dodejme neúspěšně, bojovat.

K takovým sňatkům patřil i jeden z nejznámějších a jeden z mála popsanych případů z doby po únoru, a sice svatba pozdější třetí manželky známého spisovatele a novináře Ferdinanda Peroutky v roce 1948. Pro Slávku Fenclovou, která za sebou již měla zadržení při neúspěšném pokusu o útěk přes hranice do Bavorska, byla svatba s cizincem nečekanou, ale vítanou příležitostí, jak se bez potíží dostat na Západ. Po svatbě s Angličanem Johnem Dee odešla do ciziny, kde se po rozvodu provdala za Peroutku.³

Další z hojně využívaných možností byla svatba v zastoupení. Probíhalo to tak, že československá občanka nebo občan pověřili plnou mocí jinou osobu v cizině, aby je zastupovala při uzavření sňatku s cizincem. Pak se počkalo půl roku a po uplynutí této lhůty prohlásili, že si nechtějí ponechat československé občanství, což zákon umožňoval, a automaticky se tak stali cizími státními příslušníky. Zastupitelský úřad příslušné země jim pak vydal cestovní pas, díky němuž mohli svobodně vycestovat na Západ.

Sňatky v zastoupení byly součástí československého právního řádu již před únorem 1948 a zůstaly v něm i po komunistickém převratu. Asi nejznámějším a s ohledem na osobu ženicha i nejzajímavějším je případ pražské rodačky Jeleny Rennerové. Pocházela z právnické a politicky angažované rodiny. Její bratr Jan aktivně vystupoval proti únorovému převratu a ještě v roce 1948 uprchl do Paříže. Jelena se na zasedání Mezinárodního svazu studentstva v Praze, kde dělala tlumočnici, seznámila s mladým mužem – pozdějším švédským premiérem Olafem Palmem. Manželství bylo uzavřeno na dálku v době, kdy Palme pobýval v Londýně, a poté, co bylo

schváleno, odjela novomanželka do Švédska. S Palmem se rozvedli v roce 1952 (Navara 2009; Vrbová 2012, 2013; Marek 2015).

Zvýšené počty případů, kdy si převážně ženy braly za muže občany západních států, začaly již v průběhu roku 1948 upoutávat pozornost stranických a státních úřadů. Na základě dosavadního studia pramenů pocházejí první zprávy o možném zneužívání těchto sňatků k odchodům do ciziny z počátku roku 1949. Dne 9. 2. 1949 se Krajský národní výbor (KNV) Praha obrátil na MV s přípisem, ve kterém upozorňoval, že se „v *poslední době množí případy sňatků cizích občanů s československými státními občankami*“. Podle vyjádření Velitelství StB z 1. 3. 1949 měly snahu touto formou získat cizí státní občanství zejména osoby, které byly postiženy poučnými represáliemi, byly vyhozeny ze zaměstnání či škol nebo jim byl konfiskován majetek. Zároveň Velitelství StB varovalo před dalšími následky, např. před tím, že tyto sňatky umožňovaly valutové machinace nebo intervence západních států ve prospěch osob, které se dopustily politických deliktů apod.⁴

V první etapě se MV i civilní orgány snažily počty těchto sňatků co nejvíce administrativně zkomplikovat. Specifickým nástrojem byl zákon č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání československého státního občanství, ze dne 13. 7. 1949, podle něhož žena (v zákoně je výslovně uvedeno „občanka“), která sňatkem s cizincem nabyla státní příslušnost vlasti svého manžela, pozbyla československého státního občanství.

Ještě v přípravné fázi zákona č. 265/1949 Sb. (viz výše) se objevily návrhy, že v případě udílení dispenzí měly být ONV z hlediska státněbezpečnostního upozorněny, aby si před jejich udělením vyžádaly stanovisko MV.⁵

Do praxe bylo toto nařízení definitivně uvedeno tajným oběžníkem MV z 19. 1. 1950, zaslaným k rukám všech předsedů NV od úrovně okresů. Každou žádost československých občanů o sňatek s cizincem nebo o udělení dispenze cizincům od způsobilosti k sňatku měli matrikáři předložit bezpečnostnímu referentu ONV k vyjádření. Stejný postup byl uložen i v případě povolení uzavření sňatku před zmocněncem, který cizího státního příslušníka zastupoval. Bezpečnostní referent pak měl za povinnost zaslat žádost MV, které se k ní mělo vyjádřit. Před sdělením stanoviska MV a následně bezpečnostního referátu nebylo možné udělit dispenz ani uzavřít manželství,

což se opět týkalo obou případů. Pokud MV, respektive ONV nesouhlasily, sňatek nemohl být povolen. Žádosti osob bez státní příslušnosti se nepředkládaly.⁶

Oběžník z ledna 1950 byl prvním krokem, kterým chtěl stát sňatky s nepohodlnými cizinci dostat pod kontrolu a zabránit tak legálním odchodům do zahraničí. V kontrolním a povolovacím procesu se však stále objevovaly nedostatky. Někteří bezpečnostní referenti o obsahu oběžníku neinformovali matrikáře a ti pak sňatky s cizinci běžně povolovali. Když se pak matrikáři o jeho existenci dozvěděli, ptali se, je-li vyjádření bezpečnosti ještě stále zapotřebí, když už je manželství uzavřeno, aj.⁷

Kolika sňatků se v důsledku různých nedopatření a opomenutí nepodařilo režimu zabránit, nám známo není. Jisté však je, že z pohledu tehdejšího komunistického režimu doznal čas, aby se do celé problematiky vložila StB, mezi jejíž úkoly nepatřila jen represe, ale i kontrola nad celou společností a prevence. Mezi tyto preventivní úkoly lze řadit i dohled nad sňatky s cizími občany. Tento úkol již StB zůstal až do pádu režimu v roce 1989.

V dubnu 1950 prošel bezpečnostní aparát reformou podle sovětského vzoru. Všechny bezpečnostní složky přešly pod nově utvořené Ministerstvo národní bezpečnosti (MNB), zatímco v MV zůstal civilně-správní sektor. Cílem bylo výrazné zesílení bezpečnostního aparátu, který v sobě koncentroval obrovskou moc a stal se spolehlivou oporou komunistického režimu a důležitým nástrojem k eliminaci jeho nepřátel. Takto vytvořený systém trval do roku 1953, kdy MNB zaniklo a bezpečnostní složky se staly znovu součástí MV. S bezpečnostními složkami přešla k MNB i jejich agenda, tedy i dohled nad sňatky s cizinci. MV však nadále zodpovíдало za civilně-správní část sňatkové agendy.

Do „schvalovacího procesu“ tak přibýlo další kolečko v podobě MNB, které hrálo v celém systému stěžejní roli. To se odrazilo v tajném výnosu z roku 1950, podle něž si měli matrikáři ještě před projednáním termínu uzavření sňatku vyžádat důvěrnou cestou souhlas MV, které takové případy v utajení zasílalo ke schválení MNB, což celý proces ještě více komplikovalo a zpomalovalo.⁸

Léta 1950–1952

Ministerstvo národní bezpečnosti přistoupilo k celé problematice metodicky a sňatky s cizinci rozdělilo do zhruba tří skupin:

1. sňatky tzv. buržoazních elementů uzavírané z důvodu získání občanství některého západního státu a jeho cestovního pasu;

2. sňatky osob označovaných jako pokrokoví cizinci, kteří v Československu pobývali jako studenti, učni nebo jiní pracovníci a kteří se pak měli vracet do svých zemí jako nová odborně kvalifikovaná inteligence. Tyto osoby údajně uzavíraly často sňatky s československými občany bez výběru, tedy bez ohledu na jejich politickou spolehlivost, a tak ztrácely svoji kádrovou hodnotu;

3. sňatky našich občanů s cizinci nebo osobami bez státní příslušnosti, které však u nás již dlouhodobě žily nebo zde byly usazeny a které občanství neměly buď nedopatřením, nebo z důvodu vlastní liknavosti.

Podle MNB bylo možné při vyřizování sňatků postupovat benevolentně u skupiny č. 3 a zčásti i u skupiny č. 2. Zcela vyloučené bylo v případě skupiny č. 1.⁹

Sňatky cizinci ze západních zemí

Vzhledem k tomu, že nemáme k dispozici data z let 1948 a 1949, nedokážeme jasně stanovit, nakolik byly snahy StB úspěšné. Československo se po únoru 1948 začalo stále více uzavírat a izolovat od zemí Západu a dalších „nepřátelských“ států, jako byla Jugoslávie. Omezování sňatků s cizinci bylo integrální součástí této politiky. Přesto se však těmto sňatkům úplně zabránit nepodařilo. V roce 1950 jich bylo uzavřeno 275, o rok později dokonce 315.

Ponecháme-li stranou mimoevropské a exotické země, jako byly Austrálie, Argentina, Egypt, Brazílie, Libanon, Paraguay, Peru, Írán, Izrael či Pákistán, v jejichž případě se jednalo o jednotky, největší počet uzavřených manželství byl s občany Rakouska: v roce 1950 jich bylo 61, v roce 1951 pak 77. Následovaly sňatky s občany Jugoslávie (46 a 64), Itálie (40 a 48), Francie (11 a 15), Švýcarska (13 a 2) a Řecka (1 a 11). Naopak s USA to bylo jen 12 sňatků (5 a 7).

Zajímavým trendem bylo zvýšení počtu sňatků v roce 1951. Nejenže přibýly také sňatky s občany dalších západoevropských zemí (Norsko 3, Dánsko 5, Belgie 7), téměř ve všech případech se nepatrně zvýšily rovněž počty sňatků s občany z ostatních západoevropských zemí.

Bez zajímavosti není ani počet sňatků osob německé a maďarské národnosti, které o československé

občanství přišly po válce na základě retribučního dekretu č. 33/1945, s nimiž mělo být na základě rozhodnutí MV z 3. 2. 1950 nakládáno jako s cizími státními příslušníky. Úředně byla tato skupina označována jako bezdomovci. Oproti roku 1950, kdy jich bylo 76, jejich počet výrazně poklesl na 55 v roce 1951.¹⁰ Pokles byl dán pravděpodobně tím, že počet osob německého a maďarského původu, které občanství ztratily na základě prezidentských dekretů, se počátkem 50. let snižoval.

Sňatky s občany lidovědemokratických zemí

Českoslovenští státní příslušníci a příslušnice nevstupovali do manželství jen s občany západoevropských a severoamerických zemí. Značný podíl podaných žádostí o povolení sňatku s cizinci se týkal občanů z tzv. lidovědemokratických států a z hlediska formální praxe bylo jedno, zda se jednalo o osoby ze zemí tzv. kapitalistických, či lidovědemokratických.

V letech 1950 a 1951 se konalo 1276 sňatků s občany lidově demokratických zemí, v roce 1950 570 a v roce 1951 706, mezi něž byly zařazeny i Čína a Albánie.

Jak vidno, počet sňatků se v roce 1951 výrazně zvýšil. Nejvíce sňatků bylo uzavřeno s občany Polska (317 a 370) a Bulharska (100 a 189). Podstatně méně pak s občany Rumunska (22 a 38) a Maďarska (10 a 9). Specifickou kategorií byla NDR a zbytek Německa (celkem 116 a 94 sňatků), přičemž nejsme bohužel schopni určit, kolik novomanželů patřilo do které kategorie. Vynecháme-li Čínu (po jednom sňatku každý rok), tak nejméně sňatků bylo uzavřeno s občany SSSR (4 a 0) a Albánie (0 a 5).¹¹

Také žadatelé o sňatek s občany lidovědemokratických států museli žádat státní orgány o povolení, v jejich případech se však mělo „postupovati blahovlnně“. Podle oficiálních dokumentů dopadla jejich řízení většinou pozitivně a oproti žádostem z „nepřátelských“ států a Jugoslávie trvala i kratší dobu, přibližně 4 až 5 týdnů. Obdobně se údajně postupovalo i v případech starousedlých cizích občanů, s výjimkou příslušníků „hlavních“ nepřátelských států (USA, Velká Británie, Francie, SRN aj.), kteří se odmítali vzdát své státní příslušnosti.¹²

Skutečný stav však podle některých svědectví nebyl tak příznivý, jak ho popisovaly zprávy bezpečnostních orgánů. I občané ideologicky a politicky spřízněných a bratrských zemí byli nuceni čekat na verdikt MNB, a to

i několik měsíců. Dne 18. 10. 1951 se na MV obrátil referent pro vnitřní věci a bezpečnost KNV v Ostravě s žádostí o sjednání nápravy při vyřizování povolení sňatků s cizinci. Měl přímo na mysli MNB, které mělo již několik měsíců u sebe seznam 92 většinou polských státních příslušníků, kteří delší dobu, dva měsíce i déle, čekali na povolení a v pomalém vyřizování svých žádostí viděli formu národnostního útlatku. Na MV se obrátili proto, že všechny jejich intervence na MNB byly bezvýsledné. Většinou se přitom jednalo o osoby, které se narodily na území ČSR a po celý svůj život tu žily a pracovaly, a to, že měly cizí státní příslušnost, bylo důsledkem nedávné minulosti.

Podobný je i případ Wandy U. z Krnova, která sice měla polské občanství, ale po smrti matky žila od tří let u své tety v Československu. Více než pět měsíců trvalo, než dostala povolení od polských úřadů, že si může vzít Čecha. Když konečně povolení dostala, tak zase museli čekat na povolení ženicha, které mu podle všeho nedali. Ani v tomto případě nevíme, jestli její snoubenec povolení nakonec dostal, nebo ne.¹³

Československé úřady nebyly jediné, kdo si vyhradoval právo povolovat svatbu s občanem cizího státu. Je jistým paradoxem, že českoslovenští občané, kteří měli v úmyslu vzít si např. státní příslušníky Polska, Maďarska, Bulharska, neřkuli SSSR, museli čekat ještě na to, zda jejich sňatek povolí mateřská země jejich snoubence či snoubenky. To, že se ani zdaleka nejednalo o formalitu, nám ukazují osudy lidí, jejichž snoubenci povolení k sňatku od svého mateřského státu nedostali.

Dne 24. 9. 1952 se na náměstka MV obrátila Vlasta B. z Prahy. Psala, že 23. 4. 1952 si na ONV v Praze 11 podala žádost o sňatek s maďarským státním příslušníkem Zoltánem K., který toho času pobýval v Budapešti.¹⁴ K žádosti připojila veškeré náležitosti společně s povolením od maďarského ministerstva spravedlnosti, jež jí poslal její snoubenec. ONV jí však oznámil, aniž by jí sdělil důvody, že žádost nebyla kladně vyřízena. Evidentně zoufalá žadatelka psala, že se doposud ve svém životě nedopustila ničeho, co by mohlo být překážkou ke svatbě s občanem spojeneckého lidovědemokratického státu. Se sňatkem souhlasil i snoubencův zaměstnavatel i maďarské stranické vedení. Problém skutečně neležel na československé straně a nedá se ani říct, že by úřady nechtěly žadatelce pomoci. Zástupci MV minimálně

dvakrát jednali v této záležitosti na MNB, kde se nakonec dozvěděli, že sňatek nelze povolit, protože s ním nesouhlasila budapešťská státní bezpečnost. Pro tehdejší dobu příznačná byla starost, jak celou věc zaopatřit, když žadatelce nebylo možné pravdivě odpovědět, protože jí nebylo možné sdělit skutečný důvod zamítnutí. Dokument končí povzdechnutím, které bychom v úřední korespondenci náměstka MV ve vrcholných 50. letech nečekali: „*Třeba B. [příjmení anonymizováno] čas z její lásky vyhojí a najde si někoho jiného.*“¹⁵ Jak bylo nakonec žadatelce odpovězeno a jestli příběh měl nějaké další pokračování a vyústění, nám již prameny nesdělují.

Sňatky s cizinci se specifickým postavením

Zcela zvláštní kategorií, kterou nelze zařadit ani do skupiny cizinců ze západní, ani do skupiny cizinců z lidovědemokratických států, byli přistěhovalci a reemigranti, kteří do Československa v letech 1945–1948, ale i později, přicházeli osidlovat pohraničí. Kromě rumunských Čechů a Slováků a volyňských Čechů se v pohraničních oblastech usazovali i etničtí Rumuni, Bulhaři, Rusíni a příslušníci dalších národností. Tito lidé sice zpravidla získali občanství po přistěhování, část z nich však na ně z různých důvodů čekala. Při žádostech o uzavření sňatků jim často chyběly křestní či vdovské listy a další dokumenty, které byly k povolení sňatku vyžadovány.

Specifické problémy měly československé úřady zejména s Řeky, kteří na konci 40. let přišli do Československa v důsledku občanské války v jejich zemi a byli usazeni především na severovýchodě Čech, severní Moravě a ve Slezsku. Na rozdíl od ostatních cizinců pobývajících v té době na československém území se Řekové zpočátku těšili jistým výsadám. Ty byly dány okolnostmi jejich příchodu do republiky, relativně početnou komunitou a zvláštním postavením v rámci československé společnosti, které jim zaručovalo určité výsady. Alespoň zpočátku. Výjimečnost řecké komunity se projevovala i v případech uzavírání sňatků. Na podzim 1951 bylo rozhodnuto, že řečtí příslušníci měli mít při uzavírání sňatků určité výhody (nebylo třeba dispense k předložení osobních dokladů, nevyžadoval se souhlas bezpečnostních složek ani osobní doklady). Jako doklad pro uzavření manželství stačilo předložit šedý průkaz vydaný československými úřady, který zároveň sloužil jako povolení k pobytu, a písemné potvrzení,

tedy souhlas řecké samosprávy v Jeseníku. Problém byl v tom, že jediným dokladem o tom, že dotyčný jedinec je skutečně svobodný, bylo tvrzení řecké samosprávy. Stát byl ochoten tento stav tolerovat, pokud se jednalo o manželství uzavřená uvnitř řecké komunity. Problém nastal v okamžiku, kdy do svazku s Řeky začali vstupovat i českoslovenští občané a občanky. Že se nejednalo o pouhou akademickou debatu, ale o reálný problém, se ukázalo v momentě, kdy samospráva Řeků na Jesenicku vydávala potvrzení k uzavření sňatku i osobám, o kterých se přímo tvrdilo, že jsou vdané či ženaté a jejich manželé či manželky zůstali v Řecku. Když se jich matrikáři ptali, tvrdili, že z hlediska řeckého práva to je v pořádku, protože v případě, kdy jeden z manželského páru opustil Řecko, má být považován za svobodného. Matrikáři jim pak odmítali sňatky povolit, což vedlo k řadě sporů.¹⁶

Povolovací proces a jeho komplikace

Pokud MNB s uzavřením manželství souhlasilo, matrikář snoubence vyrozuměl, aby si určili den, kdy se chtějí vzít. Pokud naopak usoudilo, že cílem sňatku byl zisk cizího státního občanství, mělo celou záležitost zdržovat; pokud ho přímo zakázalo, matrikář žádost vrátil s tím, že sňatek nebyl povolen. A to bez jakéhokoli vysvětlení. To s sebou neslo mnoho potíží, kterým se ani v podmínkách tvrdého stalinistického režimu nepodařilo úplně předejít.

Žadatelé se samozřejmě zpravidla odvolávali a dožadovali se vysvětlení, které jim ale matrikáři poskytnout nemohli, poněvadž jim ho nikdo nesdělil. Dle platných zákonů totiž MNB ani MV neměly oficiálně vůbec žádné pravomoci do tohoto procesu vstupovat, natož ho jakýmkoli způsobem zdržovat, prodlužovat či úplně zastavovat. Pokud snoubenci splnili všechny podmínky dané zákonem, neměl jim ve skutečnosti kdo co zakazovat.

Když stěžovatelé neuspěli na matrice, obesílali svými stížnostmi všechny nadřízené stupně svých příslušných NV, MV, Kancelář prezidenta republiky a dokonce také MNB, což bylo svým způsobem pikantní, protože její role v povolování sňatků byla přísně utajena a nikdo mimo zainteresované osoby a instituce neměl vědět, že tento úřad má ve schvalovacím procesu rozhodující slovo.

Nestěžovali si jen neúspěšní snoubenci, ale i matrikáři, kteří nemohli žadatelům sdělit, co se děje s jejich

žádostmi a proč musejí tak dlouho čekat na schválení. Na matričních úřadech docházelo k nepříjemným situacím, matrikáři a NV si museli vymýšlet různé výmluvy a jejich autorita tak byla, dle úředních dokumentů, podřívána a zpochybňována. Problémem bylo, že se snoubenci často nespokojili s odmítnutím a dožadovali se písemného vysvětlení, proti kterému by bylo možné se odvolat. To však nemohlo být vystaveno, neboť pro zdůvodnění zamítnutí nebyly právní podklady.

Celou záležitost z pohledu MNB komplikovalo i to, že „*příslušníci naší buržoasie pravděpodobně na radu reálných právníků využili mezery našeho právního řádu*“ a začali uzavírat sňatky v zastoupení, které se konaly zcela mimo její kontrolu. Navíc je nebylo možné překazít na základě oběžníku z roku 1950, protože se NV o těchto svazcích vůbec nedozvěděly. Vystěhovávání šlo sice zabránit, to však zpravidla vedlo k zasílání diplomatických nót, ve kterých zastupitelské úřady protestovaly, že naše úřady nechtěly pustit ven jejich občany, a odvolávaly se na československé právní předpisy. Odkazovat se na tajné výnosy a oběžníky, jež byly v rozporu s československým právním řádem, nebylo možné.¹⁷

Cesta k Zákonu č. 59/1952 Sb., o uzavírání manželství s cizinci

Jelikož nebylo možné sňatkům s cizinci zabránit formou výnosů nebo oběžníků, začalo se v roce 1952 s přípravami zákona, který by tyto sňatky zvlášť upravoval. Cílem zákona měla být regulace sňatků s cizinci, zejména z občanů tzv. kapitalistických zemí, a omezení počtu legálních odchodů ze země a přistěhování cizinců do ČSR v případech, kdy to vyžadoval státní zájem.¹⁸ Návrh, na kterém se pro „*choulostivost celého problému*“ společně shodli zástupci MV, ministerstva zahraničních věcí (MZV), ministerstva spravedlnosti (MS) a Úřadu předsednictva vlády (ÚPV), vycházel z toho, že všechna dosavadní opatření přijatá ze státněbezpečnostních důvodů nebyla ve shodě s československým právem.¹⁹ Právně totiž bylo manželství s cizincem na stejné úrovni jako svazek dvou československých občanů, i když ve skutečnosti záviselo na povolení MNB. Státní aparát tak v podstatě přiznával, že po několika let vědomě a se souhlasem několika ministerstev a KSČ, bez jejíhož „požehnání“ by se nic takového nemohlo stát, porušoval vlastní zákony.

Při přípravách zákona se hledala „inspirace“ u spojenců. V SSSR byl sňatek s cizinci rovnou zakázán, v Rumunsku byl možný jen na základě povolení, které si snoubenci museli sehnat ještě před podáním žádosti o uzavření manželství.²⁰ Bulhaři, Poláci a Maďaři čekali údajně jen na to, jak si s touto věcí poradí Československo. Tak daleko jako SSSR jít Československo nechtělo. Samo MNB s ohledem na situaci na Ostravsku (Poláci), Karlovarsku a Liberecku (Němci, kteří ztratili československé občanství) úplný zákaz sňatků s cizinci nedoporučovalo, protože by to špatně působilo na pracovní morálku pracujících.

Zákon č. 59/1952 Sb., o uzavírání manželství s cizinci, byl schválen 29. 10. 1952 s účinností od 17. 11. 1952. Podle něho bylo k uzavření manželství občana s osobou, která nemá československé státní občanství, třeba souhlasu ministerstva vnitra nebo orgánu jím pověřeného. Bez tohoto souhlasu by manželství nemohlo vzniknout (Papež 2019: 63).[3] Přijetí zákona ovlivnilo i některé další země sovětského bloku. Krátce po Československu byly podobné právní normy schváleny i v Maďarsku, Bulharsku a Albánii.²¹

Sňatky s cizinci od roku 1952 do první poloviny 60. let

Přijetím **zákona č. 59/1952 Sb., o uzavírání manželství s cizinci**, začala zcela nová éra ve vztahu československého státu k uzavírání sňatků jeho občanů s cizinci, především s těmi z tzv. kapitalistických zemí. Z pohledu komunistického režimu plnil zákon svůj účel. Počet legálních vystěhování a zároveň i počet přistěhovalců z ciziny se skutečně podařilo regulovat. Od roku 1952 až do května 1959 bylo povoleno celkem 6478 žádostí o sňatek s cizinci, 938 bylo zamítnuto. Počet žadatelů postupně klesl až o jednu třetinu, po roce 1955 činil průměrně 830 žádostí ročně.

Tím, jak se režim postupně stabilizoval a upevňoval si své pozice, zmenšoval se i počet zamítnutých žádostí. Do roku 1957 se jednalo o průměrně 140 případů ročně, v roce 1958 klesl na 77, za necelých pět měsíců roku 1959 jich bylo 24. Důvodem byl, alespoň podle orgánů MV, benevolentnější přístup a také snížení počtu tzv. spekulativních sňatků.

Jestliže se z pohledu stranických a státních orgánů podařilo dostat celý povolovací proces pod kontrolu, což

byl vlastně smysl zákona č. 59/1952 Sb., ve vztahu k žadatelům žádné větší změny nenastaly. Režim neměl příliš chuti ke vstřícnosti a žadatelé o sňatek s občany kapitalistických zemí nežijícími v Československu byli odkazováni, aby si vyřídili záležitosti k vystěhování a teprve podle výsledků tohoto řízení si začali vyřizovat i žádosti o sňatek. Protože tyto záležitosti byly předkládány k rozhodnutí *Zvláštní komisi pro věci pasové a vízové* a pro konečné rozhodnutí byl nutný i výsledek stranického šetření, vše se neúnosně protahovalo. Žadatelé se odvolávali a stěžovali si na délku řízení. Pokračovala i praxe, že Československo odmítalo ze státněbezpečnostních důvodů povolit vystěhování ženám, které sňatkem s cizinci pozbyly československého občanství a byly občankami jiných států. Docházelo pak k ostrým reakcím a intervencím cizích zastupitelských úřadů. Podle materiálu MV se sice v tomto bodě situace zlepšila přijetím zákona č. 72/1958 Sb.,²² kterým se měnily a doplňovaly předpisy o nabývání a pozbývání československého státního občanství, podle něhož se již sňatkem s cizincem československé občanství neztrácelo.²³ Sama podstata problému se však tímto zcela určitě nevyřešila.

Snahy o revizi zákona č. 59/1952 Sb.

Na konci 50. let byl zákon o povolování sňatků s cizinci vnímán částí politické reprezentace i vedením MV jako anachronismus. V souvislosti s politickým uvolněním a změnami po Stalinově smrti a XX. sjezdu KSSS v roce 1956 byly tyto stalinistické zákony v jednotlivých zemích postupně rušeny. V SSSR k tomu došlo již v listopadu 1953, další země ho postupně následovaly v dalších letech. Na sklonku 50. let tak tato norma z dob vrcholného stalinismu platila již pouze v Československu a Rumunsku. Proto se začalo uvažovat o jejím zrušení nebo alespoň o částečných úpravách.

To, že bude muset dojít k nějakým změnám, nezpochybňoval nikdo. Rozdíl byl pouze v míře jejich rozsahu. Zastánci zákona, mezi něž patřilo i vedení I. (civilní rozvědky) a II. (kontrarozvědky) správy MV, argumentovali tím, že uvedený zákon č. 59/1952 měl zůstat v platnosti kvůli stále existujícím sňatkům spekulativního charakteru a také proto, že byl účinným prostředkem k omezení legálních odchodů z republiky. Praxe povolování sňatků se podle nich osvědčila, neboť prý byla využívána výhradně proti příslušníkům buržoazie. Zrušení zákona

mohli využít jak českoslovenští občané označovaní statusem „bývalí lidé“, tak vysokoškolsky a středoškolsky vzdělaní lidé, jejichž odchod za hranice by pro republiku znamenal ztrátu.

V obhajobě zákona tedy primárně převládaly stát-něbezpečnostní zájmy. Pro MV a jeho součástí bylo výhodné mít tuto agendu pod kontrolou. Dával jim možnost vytipovávat potenciální spolupracovníky z řad cizinců i jejich československých partnerů a využívat je ke svým operacím doma i v zahraničí. Jedním z argumentů proto také bylo, že zákon chrání i československé občany před působením cizích tajných služeb. Jako příklad byl uváděn případ jedné redaktorky, která žádala o povolení sňatku s občanem Sýrie, jenž byl také novinářem a vystupoval jako „pokrokový živel“. Během prověřování se údajně přišlo na to, že pracoval pro nepřátelskou rozvědku (nebyla specifikována) a sňatkem s československou občankou chtěl dosáhnout důvěry ve svou osobu. Druhý případ se týkal sňatku nejmenované československé občanky s belgickým občanem, který zamlčel, že je evangelickým knězem, a ještě před svatbou se údajně snažil ženu získat ke špionáži.²⁴

K žádné změně na konci 50. let nakonec nedošlo a rozhodnutí bylo ponecháno pasové komisi ÚV KSČ.²⁵ Zákon č. 59/1952 Sb. byl zrušen až přijetím nového zákona o rodině, č. 94/1963 Sb. Vedle toho, že manželství mohla být uzavírána i v zahraničí před zastupitelskými úřady nebo jinými orgány československého státu, zákon umožňoval i uzavření sňatků před orgány jiných států, ovšem za podmínky respektování československého právního řádu (Papež 2019: 82–83).²⁶

Politická situace se změnila, obdobné zákony v té době již byly zrušeny ve většině zemí sovětského bloku a sňatky s cizinci od té doby bylo možné uskutečňovat za stejných podmínek jako mezi československými občany.

Rok 1968 a období tzv. normalizace

Sňatky s cizinci byly bezesporu uzavírány i v 60. letech, nemáme však prozatím doklady, že by ve vedení KSČ, vlády nebo v bezpečnostním aparátu vyvolávaly vyšší napětí. Změna nastala až po potlačení pražského jara v roce 1968. V nejsilnější emigrační vlně v našich moderních dějinách opustilo do počátku 70. let republiku podle některých odhadů více než 150 000 lidí. Ve zmenšené míře pak odchody, lépe řečeno útoky na Západ,

pokračovaly až do roku 1989 a staly se trvalou součástí života československé společnosti v 70. a 80. letech. Emigrace byla problémem, který komunistický režim skutečně trápil, snažil se mu všemi prostředky zamezit a jehož řešení se projednávalo na úrovni vládní i nejvyššího stranického vedení.

Uprchlíci ke svým cestám do emigrace využívali různé možnosti. Jednou z nich byly i sňatky s cizinci ze Západu a Jugoslávie, které se staly, dle dobové analýzy federálního ministerstva vnitra (FMV), tak jako o dvacet let dříve, v roce 1948, „opět únikovou možností k cestě a pobytu na Západě a k legálnímu styku s domovem, eventuálně k legalizování pobytu v zahraničí“.

V roce 1972 bylo z 1406 uzavřených sňatků 907, tedy skoro dvě třetiny, s cizinci ze Západu, přičemž 331 jich bylo s občany SRN (Mašková 2013: 46–47). Ve většině případů vzápětí následovala žádost o vystěhování na Západ, čemuž, jak je v materiálu hořce konstatováno, nebylo možné zabránit. Až na ojedinělé výjimky bylo vystěhování povoleno. V již zmiňovaném roce 1972 se z důvodů sňatků s cizinci vystěhovalo 1532 jedinců, ovšem jen 184 osob odešlo do zemí socialistického tábora, 64 osob do Jugoslávie a 1284, tedy 84 %, do kapitalistických států. Z toho 50 % odešlo do SRN a Rakouska, jen 32 % z nich bylo německé národnosti, většina byla české, část slovenské. Pro režim bylo také nepříjemné, že do manželství s cizinci ze západních zemí a Jugoslávie vstupovaly převážně ženy v produktivním věku, někdy velmi mladé, v průměru s vyšším vzděláním než jejich manželé. Mnohé měly vysokoškolské vzdělání a před svatbou a odchodem do zahraničí pracovaly na zajímavých a z hlediska režimu citlivých pozicích v armádě, státních úřadech a ministerstvech, výzkumných ústavech a důležitých podnicích (Slovnaft aj.).

Režim v těchto sňatcích viděl nebezpečí ideologické diverze. Podle něj část vystěhovaných po sňatku negativně ovlivňovala své příbuzné a známé v Československu a při svých návštěvách údajně rozšiřovala iluze o lepším životě na Západě a naváděla především mladé, naivní a nezralé lidi toužící po dobrodružství ke sňatkům s cizinci.

Vystěhovalci byli také obviňováni ze zneužívání všech výhod a vymožeností socialismu. Protože mohli legálně cestovat do ČSSR, nakupovali zde různé zboží a využívali nízkých cen služeb, hlavně bezplatného zdravotnic-

tví. FMV proto navrhovalo vyvinout tlak na ministerstvo zdravotnictví (MZ), které mělo již do 30. 11. 1969 zajistit, aby československým občanům, jímž bylo povoleno vystěhování, měla být zdravotnická péče poskytnuta pouze za úplaty v cizí měně. V praxi však stále platilo nařízení, že československým občanům a občankám, kteří měli za manžele cizince, byly tyto služby poskytovány zdarma.²⁷

Jako největší nebezpečí vnímal režim především tzv. fingované a spekulativní sňatky. Některé se StB podařilo odhalit a zabránit jejich realizaci. Běžné byly případy, že ženy měly v zahraničí své bývalé manžele a pomocí fingovaných sňatků se pokoušely dostat za nimi. Sňatky tak byly obvykle domluvené v koordinaci s nimi a po vycestování do zahraničí následoval zpravidla rozvod.

V jednom případě žena-lékařka doznala, že po sňatku s o tři roky mladším norským studentem hodlala odejít do zahraničí a po rozvodu se vdát za muže, který z republiky odešel v roce 1969. Specifický byl případ mladé dívky, jež se prostřednictvím fingovaného sňatku snažila dostat do SRN za svým milencem, který jako bývalý člen NSDAP nemohl přijet do ČSSR. I tento sňatek byl zamítnut.

Jako vysloveně spekulativní byly uváděny svatby na inzerát a jejich zprostředkovávání. Jedna z žen si prostřednictvím své známé podala v SRN inzerát a z 55 nabídek si vybrala o 25 let staršího západoněmeckého občana, za kterého provdala a odešla za ním. Druhá, provdaná v cizině, sháněla v Mnichově prostřednictvím inzerátu ženu, která by se formálně provdala za československého občana z Brna, se kterým chtěla žít. Snažila se také pomoci vystěhovat své dceři a matce.²⁸

Podezření a zájem StB budily sňatky, kdy byl mezi partnery velký věkový rozdíl. Během první poloviny roku 1973 došlo k 318 sňatkům s cizinci, ve 14 případech byl věkový rozdíl 20–30 let, v 5 případech 30–40 let.²⁹

Tyto svatby byly většinou záležitostí žen. Muži byli ve výrazné menšině. Jedním z nich byl i Ladislav Plch z Brna, který se v roce 1970 obrátil na svého známého do SRN (seznámili se na autostopu v Rumunsku), aby mu tam sehnal nevěstu. Známy nezklamal a ženu ochotnou oženit se mladíkem z komunistického státu opravdu sehnal. Svatba se konala 11. 7. 1971 a hned poté si Plch zažádal o vystěhovalecký pas, který dostal až skoro rok a půl po svatbě. Československo opustil 7. 11. 1972 a do vlasti se vrátil až v roce 1992.³⁰

Nárůst žádostí o uzavření sňatků s cizinci vnímalo nejvyšší stranické vedení spolu s vládou a FMV jako velký problém. Na zasedání vlády ČSSR dne 18. 2. 1971 bylo uloženo FMV, aby přezkoumalo vhodnost a účelnost doplnění zákona č. 94/1963 Sb. o povinnosti vyžádání souhlasu státních úřadů s uzavřením sňatku s cizinci. Mělo se tak jednat o návrat do nejhoršího období komunistického režimu. Přes jisté podobnosti však již byla situace na prahu tzv. normalizace jiná než v 50. letech. Komise složená ze zástupců FMV, federálního ministerstva zahraničních věcí (FMZV) a republikových ministerstev vnitra došla k závěru, že by zákon nebylo vhodné novelizovat. Velice realisticky vyhodnotila, že by novelizace přinesla celou řadu zbytečných komplikací, přičemž by se počet těchto sňatků stejně nesnížil. Vyžadování souhlasu by navíc bylo v rozporu s Deklarací lidských práv a mezinárodní kritika ČSSR, kterou by tento krok zcela jistě vyvolal, by byla z politického hlediska nežádoucí.³¹ Závěry komise byly schváleny v dubnu 1972 a předsedovi vlády ČSSR bylo doporučeno novelizaci zákona neprovádět. NV měly přísně dodržovat stávající zákony a předpisy. Současně obě republiková MV (ČSR a SSR) vypracovala *Pokyny k uzavírání manželství příslušníků jiných států s československými občany v ČSSR*. Vydány byly v srpnu 1972 (Mašková 2013: 48).

Matriční orgány NV měly z podnětu Správy pasů a víz, která byla jednou ze státněbezpečnostních správ FMV, v případě sňatku s cizím státním příslušníkem povinnost, aby k žádostem o povolení bylo přiloženo i potvrzení oddělení pasů a víz, že se cizinec v ČSSR zdržuje legálně a se souhlasem našich úřadů. Správa pasů a víz tak získala přehled i o sňatcích, které se teprve připravovaly, a mohla jim zabránit tak, že potvrzení nevydala těm cizincům, kteří byli zařazeni na seznam nežádoucích osob apod.

Případy cizinců zařazených podle nařízení MV ČSSR č. 31/72 na indexu nepřátelských osob, případně těch, kteří z nějakých důvodů do ČSSR nejezdili a žádali o uzavření manželství prostřednictvím zástupce, konzultoval civilně-správní úsek MV před schválením s II. správou FMV (civilní kontrarozvědka).

Správa pasů a víz se však nevzdávala. Ve zprávě vypracované v roce 1973 pro kolegium FMV uvedla, že těmto sňatkům nebylo možné zabránit, nicméně bylo nutné počítat s tím, že „za určitých okolností mohou být

i jevem negativním, kterým je nutné se zabývat a nežádoucí vývoj ovlivňovat v zájmu společnosti“. V době, kdy Československo muselo čelit silné ideologické diverzi a další nepřátelské činnosti ze strany kapitalistických států, tak byly sňatky československých občanů s občany kapitalistických zemí „*ve své většině a ve svých důsledcích pro nás [tj. pro komunistický režim] nepříznivé*“.³²

Tak jako v minulosti i nyní hrály důležitou roli zájmy tajných služeb, protože nepřátelské tajné služby mohly prostřednictvím těchto sňatků „*nejen vytvářet možnost legálního kontaktu s ČSSR a kontaktů na bývalém pracovišti našeho občana, ale i dost možností pro pronikání negativních vlivů k nám, což je jak z hlediska politického, ekonomického, vojenského i bezpečnostního nežádoucí*“.³³

Z hlediska FMV byla krátká lhůta překážkou k důkladnému prověření cizí nevěsty či spíše ženicha. Některé případy údajně nasvědčovaly tomu, že se jednalo o akce emigrantských centrál, aby zajistily odchod vybraných osob do zahraničí. Také nepřátelské zpravodajské služby mohly podle MV touto formou získávat československé občany zajímavých profesí a využít je ke svým účelům. Sňatky tak mohly být jednou z cest k vytvoření široké základny vhodné pro nepřátelské rozvědky a jejich nepřátelské aktivity zaměřené nejen proti Československu, ale i proti ostatním zemím socialistického tábora.³⁴

V případech sňatků československých občanů s cizinci se celkem často setkáváme s jevem, který známe spíše v opačném gardu, a sice tehdy, když státní příslušníci některých zemí, i v těchto případech se často jednalo o ženy, využívali sňatek s československými občany i občankami jako možnost odejít, tzv. za lepším. Na konci 50. let se na úrovni MV řešily sňatky československých občanek s Bulhary, kteří po svatbě nechtěli odejít do Bulharska a žádali zde o trvalý pobyt. V tom je utvrzovaly i jejich manželky, kterým se ve většině případů do Bulharska také nechtělo. Doporučovalo se, aby ještě před uzavřením sňatku byly žadatelky upozorněny, že uzavřením manželství jejich partneři nezískají nárok na povolení trvalého pobytu v ČSR, a pokud je bulharská vláda povolá zpět, budou muset odejít. Ženám by tak nezbylo nic jiného než je následovat anebo žít odloučeně. Přesná čísla opět zatím bohužel nemáme k dispozici.³⁵

Od 60. let se zájem občanů některých zemí socialistického tábora a dalších spřátelených zemí provdat se

nebo oženit do Československa začal zvyšovat. Během 70. a 80. let tento zájem narůstal. Československé úřady k tomu přistupovaly s jistým odstupem, mimo jiné i proto, že nechtěly vyvolávat spory s blízkými spojeneckými státy, které tímto způsobem ztrácely mladé lidi. Typické v tomto případě byly zejména sňatky mladých Polek a v mnohem menší míře i polských mužů, kteří do Československa přicházeli za prací (Klípa 2021: 94–102). Zvláštní a dosud zcela neznámou kapitolou jsou sňatky, opět se to týkalo většinou žen, s občany ze zemí tzv. třetího světa, kteří v Československu studovali apod. (Irák, Sýrie, Libanon, Alžírsko, Libye aj.), anebo s občany Kubu a Vietnamu, kteří sem od 70. let přijížděli za prací.

Závěr

Z ideologického a politického hlediska byly sňatky československých občanů s příslušníky států označovaných jako nepřátelské pro komunistický režim vždy choulostivou záležitostí. Byly totiž jednou z mála možností, jak legálně vycestovat do zahraničí. Režimní propaganda líčila život v komunistickém Československu v zářivých barvách a případy, kdy lidé tuto zemi cíleně opouštěli, tento obraz zásadním způsobem narušovaly. Komunistický režim se sice navenek holedbal internacionalismem a láskou k ostatním národům, ve skutečnosti však „trpěl“ vysokou mírou pocitu izolacionismu. Mezi její nejvýraznější projevy patřily přezírání a nedůvěra vůči většině cizinců a všemu cizímu obecně, pokud to nepřicházelo ze SSSR. Praktickým důsledkem této politiky byla uzavřenost a ostražitost, která zejména na konci 40. a v první polovině 50. let doslova přerostla, s určitou mírou nadsázky, v panickou hrůzu ze „západních“ cizinců. Podezření pak z logiky věci padalo i na československé občany, kteří se rozhodli uzavřít manželství s cizinci a odejít s nimi z republiky. Byli osočováni z neoajálnosti a prospěchářství, případně z naivity, touhy po dobrodružství, osobní nezralosti apod. Často se na ně hledělo jako na zrádce. Typické přitom bylo, že se jim nepředhazovala zrada režimu, ale hlavně zrada národa, což platilo pro všechny emigranty.

Tato „ostražitost“ československého režimu byla důsledkem otrockého přebírání sovětských vzorů a sověti-zace československé společnosti. V SSSR, především ve Stalinově éře, byla nedůvěra vůči cizincům hluboce zakořeněna již od carských dob a po roce 1945 se

tento fenomén šířil do všech zemí rodícího se sovětského tábora. S tím souvisel i bezpečnostní aspekt celé problematiky. Cizinci byli a priori vnímáni jako skuteční či potenciální špióni, škůdci či sabotéři, kteří měli v úmyslu poškozovat československé státní zřízení. Ti, kteří hodlali uzavřít nebo již uzavřeli sňatek s našimi občany, nebyli výjimkou. Podezřelí byli jak ti, kteří si chtěli své novomanželky či novomanžele odvézt do své vlasti, tak ti, kteří se rozhodli žít v Československu. StB je sledovala, průběžně prověřovala nebo se je snažila získat ke spolupráci. Podobně na tom byli i jejich českoslovenští partneři. Bezpečnostní orgány na ně pohlížely jako na potenciální objekty zájmů západních tajných služeb nebo je rovnou podezíraly z nekalých úmyslů. Když jezdili do staré vlasti na rodinné návštěvy, byli sledováni StB a oficiálně se na ně pohlíželo jako na cizince. Objektem zájmu bezpečnostních složek byli i jejich rodinní příslušníci, přátelé a známí.

Důležité byly i důvody ekonomické a sociální. Do zahraničí tímto způsobem odcházeli většinou mladí lidé, v převážné míře ženy. Pryč odcházela především kvalifikovaná pracovní síla a také vysokoškolsky vzdělané ženy, do jejichž vzdělání byly investovány nemalé prostředky. Předpokládalo se také, že mladé ženy budou mít děti a mladé lidi režim potřeboval. Takto o ně přišel. Tyto ztráty sice v jednotkách nebyly tak drastické, ve spojení se ztrátami, které režim každoročně utrpěl v důsledku nelegální emigrace, však již byly docela citelné.

V případech sňatků s občany zemí socialistického tábora sice ideologické a politické bariéry neexistovaly, svoji roli však hrály především ekonomické aspekty. Ve vztahu k těmto sňatkům bylo Československo v opačné pozici, než tomu bylo v případech sňatků s cizinci ze západních zemí. Partneři československých občanů a občanek z některých zemí východního bloku (Bulharsko, Rumunsko, Polsko) totiž většinou zůstávali v Československu, což bylo pro stát v podstatě výhodné. I v případě těchto sňatků však hrála důležitou roli politika – nikoliv bezpečnostní, ale hospodářská. Socialistické státy, jejichž domácí životní úroveň byla nižší než v Československu, mohly snadno získat dojem, že je tato „bratrská“ země připravuje o obyvatele v produktivním věku. To se v některých obdobích týkalo například Bulharů nebo Poláků, v zájmu všech aktérů proto bylo, aby tyto záležitosti nepřerostly ve větší konflikt.

Po celou dobu vlády komunistického režimu v Československu hrálo v problematice sňatků s cizinci důležitou roli ministerstvo vnitra. Nejmocnější bylo v 50. letech, kdy mělo tuto záležitost zcela pod svojí kontrolou a jen na jeho rozhodnutí záviselo, zda bude sňatek s cizím státním příslušníkem uzavřen. V souvislosti se silnou emigrační vlnou na počátku tzv. normalizace se bezpečnostní aparát neúspěšně pokusil své pozice ve sňatkové agendě ještě více posílit. Doba se však už změnila, a takovýto „návrat“ do prvních let existence komunistického režimu již nebyl zcela možný.

To samozřejmě neznamenalo, že by se bezpečnostní složky přestaly sňatkovou agendou zabývat nebo že by československé úřady zaujaly ke sňatkům s cizinci ze západních zemí vstřícnější postoj. Nadále se snažily snoubencům a novomanželům různými byrokratickými obstrukcemi komplikovat život, např. zdlouhavým vyřizováním povolení k vycestování, které mnohdy trvalo i rok a půl. Jinak se však stát ve většině případů choval celkem pragmaticky a jeho odpor vůči těmto sňatkům v 70. a 80. letech již nikdy nedosáhl té intenzity jako v prvních letech po únoru 1948.

K sňatkům s cizinci tedy běžně docházelo až do roku 1989, což se týkalo i tzv. sňatků fingovaných nebo spekulativních. StB se jim snažila předcházet a v případě podezření je prošetřovat, úspěšná však příliš nebyla. Problém, na který se naráželo již po roce 1948 a který šlo částečně „vyřešit“ jen přijetím tvrdých preventivně represivních opatření, spočíval v tom, že se tyto úmysly daly jen těžko prokazovat. A to i tehdy, kdy účelovost sňatku doslova bila do očí.

Problematiku sňatků s cizinci v letech 1948–1989 je tedy nutné vnímat v kontextu vnitřní, zahraniční a bezpečnostní politiky tehdejšího režimu. Úzce souvisí s tím, jaký postoj obecně mělo komunistické Československo vůči cizincům, a také s otázkou emigrace, cestování, státního občanství aj.

Postoj československých úřadů ke sňatkům s cizinci z tzv. kapitalistických zemí se v letech 1948–1989 proměňoval v závislosti na tom, jakými proměnami komunistický režim v Československu procházel. „Liberálnější“ období se střídala s obdobími většího tlaku. Jeho základní podstata však zůstávala stejná a na sňatky s cizincem Západu se vždy hledělo jako na něco podezřelého a negativního.

POZNÁMKY:

1. Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, dostupný z: <<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=265&r=1949>>.
2. Národní archiv (dále jen NA), fond (dále jen f.). Ministerstvo vnitra – tajné (dále jen MV-T), karton (dále jen k.) 13, signatura (dále jen sign.). T-C 223, Informace pro soudruha náměstka MV o uzavírání manželství mezi příslušníky československými a cizinci, nestr.
3. „Slávka Peroutková.“ *Paměť národa* [online] [cit. 8. 9. 2026]. Dostupné z: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/peroutkova-slavka-1922>>.
4. Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), f. Sekretariát ministra vnitra I. díl (dále jen A 2/1), inventární jednotka (dále jen inv. j.) 1782, Cizinecké záležitosti-všeobecně, Dispenze při sňatcích cizinců s čs. státními občankami, s. 51–52.
5. Tamtéž.
6. NA, f. MV-T, k. 74, sign. 33, Uzavírání sňatků československých státních občanů s příslušníky cizích států, Oběžník z 19. 1. 1950, nestr., ABS, f. A 2/1, inv. j. 1782, Cizinecké záležitosti-všeobecně, Dispenze při sňatcích cizinců s čs. státními občankami, s. 51–52, Sňatky cizinců s čs. státními občankami, s. 73–77.
7. NA, f. MV-T, k. 13, sign. T-C 223, Informace pro soudruha náměstka MV o uzavírání manželství mezi příslušníky československými a cizinci, nestr.
8. ABS, f. A 2/1, inv. j. 78, Osnova zákona o sňatcích s cizinci, Informace pro členy kolegia ministerstva národní bezpečnosti, s. 18–22.
9. Tamtéž, s. 18.
10. ABS, f. A 2/1, inv. j. 78, Osnova zákona o sňatcích s cizinci, Informace pro členy kolegia ministerstva národní bezpečnosti, Příloha č. 1, s. 20, NA, f. MV-T, k. 74, sign. 33, Uzavírání sňatků československých státních občanů s příslušníky cizích států, nestr.
11. ABS, f. A 2/1, inv. j. 78, Osnova zákona o sňatcích s cizinci, Informace pro členy kolegia ministerstva národní bezpečnosti, Příloha č. 1, s. 20.
12. ABS, f. A 2/1, inv. j. 1782, Cizinecké záležitosti – všeobecně, Dispenze při sňatcích cizinců s čs. státními občankami, s. 51–52, NA, f. MV-T, k. 13, sign. T-C 223, Dopis MNB náměstku MV, nestr.
13. NA, f. MV-T, k. 13, sign. T-C 223, Seznam nevyřízených sňatků.
14. Tamtéž, Žádost Vlasty B., nestr.
15. NA, f. MV-T, k. 13, sign. T-C 223, nestr.
16. NA, f. MV-T, k. 13, sign. T-C 223, Sňatky řeckých příslušníků, Uzavírání sňatků řeckých politick. emigrantů, nestr.
17. NA, f. MV-T, k. 13, sign. T-C 223, Informace pro soudruha náměstka MV o uzavírání manželství mezi příslušníky československými a cizinci, nestr. ABS, f. A 2/1, inv. j. 78, Osnova zákona o sňatcích s cizinci, Informace pro členy kolegia ministerstva národní bezpečnosti, s. 19.
18. NA, f. Úřad předsednictva vlády (dále jen ÚPV), k. 1610, sign. 644/52, Zákon ze dne 29. října 1952 o uzavírání manželství s cizinci, Záznam o poradě konané dne 12. dubna 1952. Tamtéž, Informace pro ministra vnitra o sňatcích s cizinci, nestr.
19. Archiv Poslanecké sněmovny (dále jen APS), f. Národní shromáždění ČSR (dále jen NS ČSR) - I. volební období, 51. schůze výboru ústavně právního ze dne 21. 10. 1952, Tamtéž, sněmovní tisk č. 635, Vládní návrh zákona o uzavírání manželství s cizinci.
20. NA, f. MV-T, k. 13, sign. T-C 223, Informace pro soudruha náměstka MV o uzavírání manželství mezi příslušníky československými a cizinci, nestr.
21. ABS, f. A 2/1, inv. j. 78, Osnova zákona o sňatcích s cizinci, Informace pro členy kolegia ministerstva národní bezpečnosti, s. 19. Tamtéž, inv. j. 1357, Povolování sňatků s cizinci, Příloha č. III, s. 5–6, NA, f. ÚPV, k. 1610, sign. 644/52, Zákon ze dne 29. října 1952 o uzavírání manželství s cizinci.
22. Zákon č. 72/1958 Sb., kterým se mění a doplňují předpisy o nabytí a pozbytí československého státního občanství, ze 17. 10. 1958. APS, f. NS ČR, II. volební období, 42. schůze výboru ústavně právního ze 7. a 8. 10. 1958. Tamtéž, sněmovní tisk č. 251, Vládní návrh zákona, kterým se mění a doplňují předpisy o nabytí a pozbytí československého státního občanství.
23. ABS, f. A 2/1, inv. j. 1357, Povolování sňatků s cizinci, Příloha č. III, s. 5–6.
24. Tamtéž, s. 2, 7.
25. ABS, f. A 2/1, inv. j. 321, Povolování sňatků s cizinci, Zápis z 23. schůze kolegia konané dne 17. 7. 1959, s. 89.
26. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ze dne 4. 12. 1963. Dostupné z: <<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=94&r=1963>>. APS, f. NS ČR, III. volební období, 45. schůze výboru ústavně právního ze dne 28. a 29. 11. 1963, Tamtéž, 32. schůze výboru zdravotního ze dne 26. 11. 1963, Tamtéž, sněmovní tisk č. 146, Vládní návrh zákona o rodině.
27. ABS, f. A 2/3, inv. j. 1399, Uzavírání sňatků československých občanů s cizími státními příslušníky, 1973, s. 3–6. Tamtéž, Příloha č. 4, Příklady sňatků československých občanů s cizinci, s. 28–29.
28. ABS, f. A 2/3, inv. j. 1399, Uzavírání sňatků československých občanů s cizími státními příslušníky, 1973, s. 7. Příloha č. 4, Příklady sňatků československých občanů s cizinci, s. 26–27.
29. Tamtéž, s. 24–28.
30. Srov. Navara 2009 a „Mgr. Ladislav Plch 1945.“ *Paměť národa* [online] [cit. 8. 9. 2026]. Dostupné z: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/plch-ladislav-1945>>.
31. ABS, f. (A 2/3, inv. j. 1399, Uzavírání sňatků československých občanů s cizími státními příslušníky, 1973, s. 6–7.
32. ABS, f. A 2/3, inv. j. 1399, Uzavírání sňatků československých občanů s cizími státními příslušníky, 1973, s. 7. Příloha č. 4, Příklady sňatků československých občanů s cizinci, s. 26–27.
33. ABS, f. A 2/3, inv. j. 1399, Uzavírání sňatků československých občanů s cizími státními příslušníky, 1973, s. 5–6.
34. ABS, f. A 2/3, inv. j. 1399, Uzavírání sňatků československých občanů s cizími státními příslušníky, 1973, s. 5–6.
35. ABS, f. A 2/1, inv. j. 1357, Povolování sňatků s cizinci, Příloha č. III, s. 6.

PRAMENY:

- Archiv bezpečnostních složek, fond Sekretariát ministra vnitra I. díl (A 2/1), inventární jednotky 78, 321, 1357, 1782.
- Archiv bezpečnostních složek, fond Sekretariát ministra vnitra III. díl (A 2/3), inventární jednotka 1399.
- Archiv Poslanecké sněmovny, fond Národní shromáždění ČSR – I. volební období, 51. schůze výboru ústavně právního ze dne 2. 10. 1952.
- Archiv Poslanecké sněmovny, fond Národní shromáždění ČSR – I. volební období, sněmovní tisk č. 635, Vládní návrh zákona o uzavírání manželství s cizinci.
- Archiv Poslanecké sněmovny, fond Národní shromáždění ČSR – II. volební období, 42. schůze výboru ústavně právního ze dne 7. a 8. 10. 1958.
- Archiv Poslanecké sněmovny, fond Národní shromáždění ČSR – II. volební období, sněmovní tisk č. 251, Vládní návrh zákona, kterým se mění a doplňují předpisy o nabytí a pozbytí československého státního občanství.
- Archiv Poslanecké sněmovny, fond Národní shromáždění ČSR – III. volební období, 45. schůze výboru ústavně právního ze dne 28. a 29. 11. 1963.
- Archiv Poslanecké sněmovny, fond Národní shromáždění ČSR – III. volební období, 32. schůze výboru zdravotního ze dne 26. 11. 1963.

LITERATURA:

- Bláhová, Ivana – Blažek, Lukáš – Kuklík, Jan – Šouša, Jiří. 2014. *Právníká dvouletka: rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*. Praha: Auditorium.
- Deitsch, Gene. 2018. *Z lásky k Praze*. Praha: Garamond.
- Klípa, Ondřej. 2021. *Majstr a Małgorzata. Polky v továrnách ČSSR*. Praha: Karolinum.
- Mašková, Tereza. 2013. *„Západní cizinci“ v normalizačním Československu*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

- Marek, Ondřej. 2015. „Švédský premiér zachráncem. V Praze poznával komunismus, sňatkem Češce umožnil emigraci.“ *Lidovky.cz* [online] 23. 10. [cit. 8. 9. 2026]. Dostupné z: <https://www.lidovky.cz/kultura/osud-svedskeho-premiera-chtel-poznat-komunismus-snatkem-zachranil-ceskou-divku.A151022_124034_In_kultura_ELE>.
- „Mgr. Ladislav Plch *1945.“ *Paměť národa* [online] [cit. 8. 9. 2026]. Dostupné z: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/plch-ladislav-1945>>.
- Navara, Luděk. 2009. „Abeceda komunistických zločinů: Fingovaná svatba proti režimu.“ *iDnes.cz* [online] 7. 2. [cit. 8. 9. 2026]. Dostupné z: <https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/abeceda-komunisticky-zlocinu-fingovana-svatbou-proti-rezimu.A090206_164916_domaci_jw>.
- „Slávka Peroutková.“ *Paměť národa* [online] [cit. 8. 9. 2026]. Dostupné z: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/peroutkova-slavka-1922>>.

- Archiv Poslanecké sněmovny, fond Národní shromáždění ČSR – III. volební období, sněmovní tisk č. 146, Vládní návrh zákona o rodině.
- Národní archiv, fond Ministerstvo vnitra – tajné (MV-T), karton 13, sign. T-C 223; karton 74, sign. 33.
- Národní archiv, fond Úřad předsednictva vlády (ÚPV), karton 1610, sign. 644/52.
- Národní archiv, fond Zasedání předsednictva vlády ČSSR, Usnesení Federální vlády ČSSR, č. 62 / 18. 2. 1971.
- Zákon č. 194/1949 Sb., o nabytí a pozbytí československého státního občanství, z 13. 7. 1949. Dostupné z: <<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=194&r=1949>>.
- Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, ze 7. 12. 1949. Dostupné z: <<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=265&r=1949>>.
- Zákon č. 59/1952 Sb., o uzavírání manželství s cizinci, z 29. 10. 1952. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1952-59>>.
- Zákon č. 72/1958 Sb., kterým se mění a doplňují předpisy o nabytí a pozbytí československého státního občanství, ze 17. 10. 1958. Dostupné z: <<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=72&r=1958>>.
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ze 4. 12. 1963. Dostupné z: <<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=94&r=1963>>.

- Papež, Petr. 2019. *Proměny institutu manželství na pozadí obecného občanského zákoníku z roku 1811, zákona o právu rodinném z roku 1949 a zákona o rodině z roku 1963*. Rigorózní práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická.
- Štach, Jiří. 2021. *Překážky manželství v 19. a 20. století*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita. Právnická fakulta.

- Vrbová, Daniela. 2012. „První žena zavražděného švédského premiéra se exkluzivně vyjádřila pro Český rozhlas.“ *iRozhlas.cz* [online] 13. 7. [cit. 8. 9. 2026]. Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/veda-technologie_historie/prvni-zena-zavrazdeneho-svedskeho-premiera-palmeho-se-exkluzivne-vyjadrila-pro-cesky-rozhlas_201207131835_mkopp>.
- Vrbová, Daniela. 2013. „Olof Palme a Československo. O zvláštním, silném vztahu švédského sociálně demokratického politika, ministra, řečníka a předsedy vlády k Československu mj. i s jeho první ženou, Češkou.“ *iRozhlas.cz* [online] 28. 2. [cit. 8. 9. 2026]. Dostupné z: <<https://plus.rozhlas.cz/olof-palme-a-ceskoslovensko-6580809>>.